

המחלוקת על גיוס החרדים משמשת לצורך פגיעה רב-ממדית בשוויון ובעצמאות מערכת המשפט

בעקבות פרוץ המלחמה בעזה לאחר מתקפת החמאס בשבעה באוקטובר, בוצע גיוס חירום של כ-300 אלף חיילי מילואים. משרד הביטחון פרסם שני תזכירי חוק לפיהם שירות החובה לחיילים ולחיילות בשירות קרבי יוארך לשלוש שנים, ומספר הימים שבהם ישרתו אנשי המילואים בכל שנה יוכפל. בנוסף, מוצע להעלות את גיל הפטור לחיילי מילואים ל-45 ולקצינים ל-50. לעומת זאת, אין בתזכירים התייחסות לחובת הממשלה, כפי שנקבעה בפסיקת בג"ץ, לפתור את חוסר השוויון באי גיוס החרדים.¹

ביום 26.2.24 התקיים דיון בבג"ץ בעתירות נגד החלטת הממשלה שלא לגייס בני ישיבות חרף פקיעת תוקפו של החוק שמכוחו ניתן להם פטור, וכנגד העברת כספי התמיכה לישיבות עבור תלמידים שלא קיבלו פטור או דחיית שירות כדיון, אך לא גיוסו בפועל. השופטים הוציאו צווים על תנאי ובמהלך הדיון שמו דגש על בעיית אי החוקיות בהתנהלות הממשלה.²

תזכירי החוק והדיון בבג"ץ מעוררים מחדש את המחלוקת הציבורית והפוליטית בסוגיית גיוס החרדים. מסמך זה אינו מציע מתווה לגיוס חרדים או עוסק ישירות במחלוקת בסוגיה, אלא מתייחס לפגיעה הרב-ממדית בשוויון ובעצמאות מערכת המשפט שנגרמת בעקבותיה.

כפי שיוסבר להלן, המחלוקת על גיוס החרדים מונעת עיגון מפורש של הזכות לשוויון בחוק יסודי; משמשת לצורך החלשת המעמד הציבורי של הזכות לשוויון; משמשת לצורך החרפה מכוונת של העימות בין הרשויות המבצעת והמחוקקת עם הרשות השופטת; מובילה את הממשלות לפעול במצב מתמשך של אי חוקיות הפוגע בשלטון החוק; משמשת כדי להצדיק פגיעה בשוויון של מיעוטים אחרים ובמיוחד המיעוט הערבי; מהווה חסם קבוע לצמצום הפערים הכלכליים-חברתיים בישראל והעוני במיעוט החרדי; ומתעלמת מהפגיעה בשוויון כלפי אוכלוסיות אחרות שאינן מעוניינות להתגייס מטעמי מצפון ועלולות להיענש על כך.

רקע כללי על השתלשלות המחלוקת בסוגיית אי גיוס החרדים

על רקע הביקורת הציבורית בישראל על המדיניות הגורפת של אי גיוס חרדים לשירות בצה"ל באמצעות דחיית הגיוס של תלמידי הישיבה ש"תורתם אומנותם" – מדיניות שהחלה בשנת 1949 על ידי ראש הממשלה דוד בן גוריון – הוקמו ועדות מיוחדות, התקבלו החלטות ממשלה, חוקקו תיקוני חקיקה

¹ מיכאל האוזר טוב, [בצל הביקורת הציבורית, הקואליציה תקדם את חוק הגיוס להצבעה בשבועות הקרובים](#), הארץ (11.2.2024).

² חן מענית וניר חסון, [שופטי בג"ץ: כל סטודנט יודע שפטור מגיוס לחרדים צריך להיקבע בחקיקה ראשית](#), הארץ (26.2.2024); החלטה מיום 26.2.2024 בבג"ץ 6198/23 התנועה למען איכות השלטון בישראל נגד שר הביטחון ואח' (פורסם [באתר בית המשפט](#)).

שנועדו להסדיר מדיניות, קודמו הצעות חוק עם מתווים חילופיים וגם הוגשו עתירות לבג"ץ שרובן נדחו ומיעוטן התקבלו.

העתירות הראשונות שבהן נתקפה המדיניות הוגשו לבג"ץ בתחילת שנות השבעים.³ על מנת לאפשר דיון מקיף בציבור ובכנסת בג"ץ דחה את ההכרעה מספר פעמים, עד אשר הכנסת חוקקה את חוק דחיית שירות לתלמידי ישיבות שתורתם אומנותם, התשס"ב-2002 (מכונה "חוק טל" על שם הוועדה הציבורית שהובילה לחקיקתו שבראשה עמד השופט צבי טל).⁴ שאלת חוקיותו של חוק טל נידונה לראשונה בבג"ץ 6427/02, אך למרות שנקבע שהחוק פוגע בשוויון, נמנעו שופטי הרוב מלהכריז על החוק כלא-חוקתי בהינתן שהיה מדובר בהוראת שעה.⁵ לאחר שהכנסת החליטה להאריך את הוראת השעה בחמש שנים נוספות ולאור בחינה של אופן יישום החוק במבחן הזמן, בבג"ץ 6298/07 שופטי הרוב קבעו כי חוק טל פוגע בשוויון ואינו מקיים את תנאי פסקת ההגבלה שבחוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו ולפיכך אינו חוקתי.⁶

בהינתן שתוקף החוק פקע ביום 1.8.12 אך לא עלה בידי הכנסת לחוקק הסדר חדש, הוגשו עתירות לבג"ץ בטענה של הפרת מחויבות המדינה לגייס חרדים. הממשלות הקימו ועדות נוספות שהובילו לתיקונים 19 ו-21 לחוק שירות ביטחון [נוסח משולב], התשמ"ו-1986 (להלן: "חוק שירות ביטחון").⁷ בבג"ץ 1877/14 נפסק כי תיקונים אלה פוגעים קשות בשוויון, באופן בלתי מידתי ובלתי חוקתי ודינם להתבטל. עם זאת, נקבע כי הכרזת הבטלות תיכנס לתוקפה רק בעוד שנה.⁸

מאז המדינה חזרה וביקשה דחיות למועד פקיעת תיקוני החוק בנימוק שבשל הבחירות, המצב הפוליטי או משבר הקורונה לא ניתן לגבש חוק חילופי מוסכם.

לאחר שהמדינה קיבלה מבג"ץ דחיות רבות, ב-1.7.23 תיקוני החוק פקעו באופן סופי. ללא סמכות חוקית לכך, ב-25.6.23 החליטה הממשלה להסמיך את שר הביטחון יואב גלנט להורות לצה"ל שלא לגייס בחורי ישיבות עד לחקיקת חוק גיוס חדש שיגובש במושב החורף.⁹ כאמור, אין בתזכירים האחרונים התייחסות לחובת הממשלה כפי שנקבעה בפסיקת בג"ץ לפתור את חוסר השוויון באי גיוס החרדים.

עתה תלויות ועומדות עתירות בבג"ץ בעניין וכאמור הוצאו צווים על תנאי.

עמדת מכון זולת היא כי המחלוקת על גיוס החרדים משמשת כ"נשק" לפגיעה רב-ממדית בשוויון ובמערכת המשפט. עמדה זו מבוססת על הטענות הבאות:

³ למשל, בג"ץ 40/70 ישראל בקר נ' שר הביטחון (פורסם ב**בנב**, 26.2.1970).

⁴ **חוק דחיית שירות לתלמידי ישיבות שתורתם אומנותם, תשס"ב-2002**.

⁵ בג"ץ 6427/02 התנועה למען איכות השלטון בישראל נ' כנסת ישראל (פורסם ב**בנב**, 11.5.2006).

⁶ בג"ץ 6298/07 רסלר נ' כנסת ישראל (פורסם ב**בנב**, 8.9.2009).

⁷ **חוק שירות ביטחון [נוסח משולב], תשמ"ו-1986**.

⁸ בג"ץ 1877/14 התנועה למען איכות השלטון בישראל נ' הכנסת (פורסם ב**בנב**, 12.9.2017).

⁹ טל שול, **הממשלה אישרה: שר הביטחון יורה לצה"ל לא לגייס חרדים – גם בלי חוק, וואלה!** (25.6.2023).

☒ המחלוקת על גיוס החרדים מונעת עיגון מפורש של הזכות לשוויון בחוק יסוד. יחד עם הרצון למנוע שוויון מגדרי מלא, ובפרט בחיי האישות והמשפחה, ושוויון זכויות מלא למיעוט הערבי, לאורך השנים סוגיית גיוס החרדים היא אחת מן ההצדקות המרכזיות של המפלגות החרדיות, הדתיות והימניות להימנע מעיגון הזכות לשוויון בחוק יסוד, כדי שהדבר לא יחסום את אפשרותם להמשיך ביישום מדיניות אי הגיוס של החרדים. לעניין זה, מכון זולת ניסח והגיש לוועדת החוקה בכנסת הצעה לעגן את השוויון בחוק יסוד חדש.¹⁰

☒ המחלוקת על גיוס החרדים משמשת לצורך החלשת המעמד הציבורי של הזכות לשוויון. בהעדר עיגון מפורש של הזכות לשוויון בחוק יסוד, ההכרה של בג"ץ בזכות החוקתית לשוויון נעשתה בדרך פרשנית, כנגזרת של הזכות החוקתית לכבוד שעוגנה בחוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו. פסקי הדין בסוגיית גיוס החרדים הם בין החשובים שניתנו בבג"ץ בעניין ההכרה בזכות לשוויון ורוחב ההגנות עליה, אך אלה גם מבין פסקי הדין השנויים ביותר במחלוקת פוליטית וציבורית, ולכן משמשים לצורך ערעור מתמיד על מעמדה והלגיטימיות של הזכות לשוויון.

☒ המחלוקת על גיוס החרדים משמשת לצורך החרפה מכוונת של העימות בין הרשויות המבצעת והמחוקקת עם הרשות השופטת. פסיקות בג"ץ בסוגיית גיוס החרדים משמשות את הרשויות המבצעת והמחוקקת כ"נשק" נגד מערכת המשפט להצדקת הצורך בהחלשתה או בביטול עצמאותה; זאת אף שבג"ץ נהג בזהירות יתרה כאשר נתן לממשלה ולכנסת עשרות שנים להגיע לפתרון מקיף ומוסכם – כמתואר, משנות ה-70 ועד לשנת 2009 בג"ץ נמנע לחלוטין מלהכריע בסוגיה. בג"ץ דן ממושכות בעתירות שהוגשו בשנת 2014 וגם דחה את מועד הפקיעה של תיקוני החוק מספטמבר 2017 ועד ליולי 2023; במקום להכריע במחלוקת ולהתעמת עם חברי הממשלות והקואליציות בכנסת המתנגדים באופן גורף לגיוס חרדים, הרשויות המבצעת והמחוקקת העדיפו לדחות את הקץ או לגלגל את האחריות לפתחה של הרשות השופטת באמצעות חקיקה בידועין של תיקוני חוק לא חוקיים שהיה ידוע מראש שיגיעו לפתחו של בג"ץ. בנוסף, מאז הקמת הממשלה השישית של נתניהו, סוגיית אי גיוס החרדים שימשה אותו לצורך השגת תמיכת המפלגות החרדיות ביציבות הממשלה ובהצבעות בכנסת.

☒ המחלוקת על גיוס החרדים מובילה את הממשלות לפעול במצב מתמשך של אי חוקיות הפוגע בשלטון החוק. בהעדר רצון או יכולת פוליטיים להכריע במחלוקת באופן חוקי, הממשלות העדיפו ומעדיפות להפך בידועין את חוק שירות הביטחון, לחוקק תיקוני חוק לא חוקיים, או לאשר החלטות ממשלה לא חוקיות, כפי שנעשה לאחרונה ב-25.6.23, כאשר כמתואר הממשלה החליטה להסמיך את שר הביטחון יואב גלנט להורות לצה"ל שלא לגייס בחורי ישיבות עד לחקיקת חוק גיוס חדש שיגובש במושב החורף. בדיון שהתקיים בבג"ץ ביום 26.2.24, כתב ממלא מקום נשיא בית המשפט העליון, השופט עוזי פוגלמן, "מזה אנחנו מתחילים ובזה נסיים, אם אין סמכות אז

¹⁰ הצעת חוק יסוד: שוויון, מכון זולת (12.06.2022).

אין סמכות". השופט נעם סולברג הצטרף לדבריו וציין כי כל סטודנט שנה א' יודע שיש צורך בהסדר ראשוני (חקיקה ראשית של הכנסת, ח"מ) - והסדר כזה לא נעשה".¹¹ משמעותו של עיקרון שלטון החוק היא מחויבות לחוק ופעולה של הרשויות הציבוריות על פי החוק, לשקיפות ולהיעדר שרירותיות, ולמתן דין וחשבון לאזרחים, בעזרתם של איזונים ובלמים ממוסדים בלתי תלויים. עיקרון זה מתייחס למערכת החוקים והכללים המסדירה את סמכויות ופעולות השלטון. שלטון החוק אמור להגביל את כוחו ועוצמתו של השליט, להקפיד על הפרדת הרשויות ועצמאותן, להגן על האזרח מפני עריצות הממשל, ולהבטיח יחס שוויוני והוגן כלפי כלל האזרחים – שוויון בפני החוק.

☒ **המחלוקת על גיוס החרדים משמשת כדי לנגח מיעוטים אחרים ובמיוחד המיעוט הערבי.** אחת הדרכים של הממשלות והקואליציות בכנסת לבלום את הביקורת על אי גיוס החרדים, היא להפנות את הזרקור למדיניות אי הגיוס של מיעוטים אחרים ובמיוחד המיעוט הערבי. זאת אף שלהבדיל מהחרדים המשתייכים לרוב היהודי, הזכויות הקבוצתיות של המיעוט הערבי אינן מוכרות במדינת ישראל ואף נשללו במפורש בשלל חוקים מפלים שחוקקו מקום המדינה.¹² בעוד שבהקשר של הציבור החרדי סוגיית הגיוס נידונה כדרך לשלב את תלמידי הישיבות בשוק התעסוקה, בנוגע לציבור הערבי, שרשויות המדינה אינן משקיעות ומטפלות ברצינות באפלייתו בשוק העבודה, גיוסו נידון כדרך לשילובו הכפוי בלאומיות הישראלית ושליטת לאומיותו הפלסטינית-ערבית. זאת בעוד שהמחויבויות הבין-לאומיות של מדינת ישראל להגנה על חופש המצפון והביטוי, אינן מאפשרות לה לכפות גיוס על בני המיעוט הערבי לכוחות הביטחון שמתפעלים משטר גזעני כנגד בני עמם משני צדי הקו הירוק. כך למשל, בוויכוח בציבור ובכנסת על חוק הלאום,¹³ נעשו ניסיונות חוזרים מצד מפלגות המרכז והשמאל הציוני להבטיח את זכויות המיעוט הדרוזי בנימוק שרבים מתוכם משרתים בכוחות הביטחון לעומת המיעוט הערבי שהייתה הסכמה נרחבת שראוי להתעלם מזכויותיו הקבוצתיות ואף לשלול אותן.

☒ **המחלוקת על גיוס החרדים מהווה חסם קבוע לצמצום הפערים הכלכליים-חברתיים בישראל והעוני בקרב המיעוט החרדי.** למרות כוחן של המפלגות החרדיות הנובע מהצורך בהן להרכבת ממשלות וקואליציות, האוכלוסייה החרדית סובלת מאפליה ממסדית ועוני חמור. כפי שהוסק בשורה ארוכה של מחקרים ודוחות שהוכנו בכנסת, במשרדי הממשלה, באקדמיה ובחברה האזרחית, סוגיית גיוס החרדים מהווה את אחד החסמים המרכזיים לשילובם בשוק התעסוקה ולצמצום מעגל העוני בישראל. גברים חרדים, נשים ערביות ואנשים עם מוגבלות הן קבוצות האוכלוסייה הנמצאות ברמת התעסוקה הנמוכה ביותר בישראל. לפי נתוני המוסד לביטוח לאומי

¹¹ חן מענית וניר חסון, שופטי בג"ץ: כל סטודנט יודע שפטור מגיוס לחרדים צריך להיקבע בחקיקה ראשית, הארץ (26.2.2024).

¹² איתי מק, דמוקרטיה לכאורה: מצב המשטר בישראל, מכון זולת (20.6.2022).

¹³ פרוטוקול מס' 1 מישיבת הוועדה המשותפת לוועדת הכנסת ולוועדת החוקה, חוק ומשפט לדיון בהצעת חוק יסוד: ישראל – מדינת הלאום של העם היהודי, הכנסת ה-23 (26.07.2017).

האחרונים שפורסמו, כ-62% ממשקי הבית החרדיים נמצאים מתחת לקו העוני וכ-60% מהילדים החרדיים עניים.¹⁴ כך למשל נכתב בדו"ח ועדת 2030 לקידום תחום התעסוקה בישראל: "חסם מרכזי לתעסוקה והון אנושי לגברים החרדים הוא החקיקה בהקשר של גיוס לצבא, אשר אוסרת על לומדי ישיבה לעבוד או לרכוש השכלה לא תורנית לפני גיל 24. חסם זה מוריד ישירות את שיעורי התעסוקה בגילאים הצעירים, מגביר את חוסר היכולת לרכוש מיומנויות התואמות את ביקושי המעסיקים וגורם לכניסה לשוק העבודה כאשר הגברים כבר נשואים עם ילדים ויש להם צורך מיידי בהכנסה כדי לקיים את התא המשפחתי."¹⁵

☒ המחלוקת על גיוס החרדים מתעלמת מהפגיעה בשוויון כלפי אוכלוסיות אחרות שאינן מעוניינות להתגייס מטעמי מצפון. בעוד שהרשויות המבצעת, המחוקקת והשופטת עוסקות בסוגית גיוס החרדים, הרי שקיימת פגיעה מתמשכת בשוויון גם כלפי אוכלוסיות אחרות שאינן מעוניינות להתגייס מטעמי מצפון. כך למשל, קיימים פערים קיצוניים בין ההליך המקל לקבלת פטור בשל חופש המצפון מטעמים דתיים של נשים, לבין ההליך לקבלת פטור בשל חופש המצפון מטעמים שאינם דתיים (למשל, דמוקרטיים או הומניסטיים). בעקבות הסכמים קואליציוניים עם המפלגות הדתיות בעניין נשים המבקשות פטור משירות מטעמי "הכרה דתית", התנאי היחיד הקבוע בסעיף 40 לחוק שירות בטחון הינו הגשת תצהיר לאקוני בכתב ובו הצהרה בדבר אורח החיים הדתי שמקיימת המועמדת לשירות צבאי. לעומת זאת, נשים וגברים המבקשים פטור בשל חופש המצפון מטעמים שאינם דתיים, מופלים ונדרשים לעבור ב"ועדה המייעצת לענייני פטור משירות בטחון מטעמי מצפון", ואף רובם עוברים תקופות כליאה באורכים משתנים. עתירה שהוגשה בעניין על ידי תנועת יש גבול ופעיליה נדחתה בבג"ץ 2619/17.¹⁶

כתיבה וייעוץ משפטי: עו"ד איתי מק

¹⁴ מירי אנדלברג, להב כראדי, רינה פינס וניצר (קלינר) קסיר, [דוח ממדי העוני והאי-שוויון בהכנסות – 2021 \(לפי נתונים מנהליים\)](#), אתר הביטוח הלאומי (ינואר 2023).

¹⁵ [דו"ח ועדת 2030 לקידום תחום התעסוקה בישראל](#), אתר משרד העבודה (17.08.2020).

¹⁶ בג"ץ 2619/17 יואב הס ואח' נ' שר הביטחון מר אביגדור ליברמן (פורסם ב**בב**, 28.6.2018).